

Віталій Терещук,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної журналістики
Факультету журналістики
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Vitaly Tereshchuk,
Doctor of Political Sciences,
Associate Professor,
Head of the International Journalism Department,
Faculty of Journalism,
Borys Grinchenko Kyiv University
ORCID ID 0000-0003-3212-1248
Email: v.tereshchuk@kubg.edu.ua

УДК [659.3/.4+32.019.51](4-11+4-191.2)

DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.162>

МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ БОРОТЬБИ «ЗА СЕРЦЯ ТА УМИ» НА ТЕРЕНАХ ЦСЄ

MEDIA COMMUNICATIONS AS A TOOL OF PROPAGANDA STRUGGLE «FOR HEARTS AND MINDS» IN CEE REGION

АНОТАЦІЯ. У статті аналізується роль медіакомунікацій як пропагандистського інструменту впливу на населення регіону Центральної та Східної Європи у два останніх на даний час періоди існування системи міжнародних відносин, а саме біполярний та постбіполярний. На основі тодішніх практик іномовлення показано, що пропагандистський вплив як на Радянський Союз, так і на країни ЦСЄ у часи Холодної війни посіли важливе місце у зовнішній політиці Сполучених Штатів Америки та їхніх союзників. Провідними інструментами такого медіавпливу на СРСР і соціалістичний блок були американські радіослужби «Голос Америки», «Радіо Вільна Європа» та «Радіо Визволення» («Радіо Свобода»).

Охарактеризовано постбіполярний період у використанні пропагандистських медіакомунікацій і виокремлено дві тенденції. З одного боку, мало місце згортання великої кількості американських, британських, німецьких тощо служб мовлення через зникнення їхнього *raison d'être*. З іншого боку, після розпаду Радянського Союзу мала місце діяльність, яку можна розглядати як спробу відновити (зберегти) спільний медійний простір на теренах колишнього СРСР. Зокрема, в сфері медіакомунікацій активно просувався концепт «єдиного інформаційного простору СНД», який мав би зберегти домінування росії та російської мови у медіасфері пострадянських країн.

Автором зроблена спроба окреслити перспективи збереження Центральної та Східної Європи у фокусі уваги іномовлення провідних акторів міжнародних відносин. Зокрема, обґрунтовано думку, що можливість збереження росією медійного впливу в кордонах СНД є малоймовірною, з огляду як на очевидний дрейф низки кавказьких та азійських пострадянських країн до більш близьких у культурному сенсі сусідніх країн, так і експансіоністську (включаючи воєнну агресію) політику росії останніх двох десятиліть, яка, вочевидь, підштовхнула країни регіону до переосмислення ролі російського медіапродукту як компоненту «м'якої сили» РФ та до посилення уваги до захисту національних інформаційних просторів.

Щодо перспектив збереження Центральної та Східної Європи у фокусі уваги інших акторів міжнародних відносин, то це головним чином залежить від поточних зовнішньополітичних цілей, які можуть актуалізувати потребу використання медіакомунікацій як компоненту «м'якої сили».

Ключові слова: Центральна та Східна Європа (ЦСЄ), масмедіа, пропаганда.

ABSTRACT. The article analyses the role of media communications as a propaganda tool for influence the population of the Central and Eastern Europe region in the two most recent periods of the existence of the system of international relations, namely bipolar and post-bipolar. On the basis of international broadcasting practices at the time, it is shown that the propaganda influence on both the Soviet Union and the CEE countries during the Cold War occupied an important place in the foreign policy of the United States of America and its allies. The leading instruments of such media influence on the USSR and the socialist bloc were the American radio services Voice of America, Radio Free Europe and Radio Liberation (Radio Liberty).

The post-bipolar period in the use of propaganda media communications is characterized and two trends are singled out. On the one hand, there was the collapse of a large number of American, British, German, etc. broadcasting services due to the disappearance of their raison d'être. On the other hand, after the collapse of the Soviet Union, there was activity that can be seen as an attempt to restore (preserve) a uniform media space on the territory of the former USSR. In particular, in the field of media communications, the concept of an "uniform information space of the CIS" was actively promoted, which was aimed to preserve the dominance of Russia and the Russian language in the media sphere of the post-Soviet countries.

The author made an attempt to outline the prospects of preserving Central and Eastern Europe in the focus of attention of international broadcasting practices of leading actors of international relations. In particular, the opinion is substantiated that the possibility of Russia maintaining its media influence within the borders of the CIS is unlikely, given both the obvious drift of several Caucasian and Asian post-Soviet countries to culturally closer neighbouring countries, as well as the expansionist (including military aggression) policy of Russia in the last two decades, which apparently pushed the countries of the region to reconsider the role of Russian media products as a component of Russian Federation's soft power and to increase attention to the protection of national information spaces. As for the prospects of keeping Central and Eastern Europe in the focus of attention of other actors of international relations, it mainly depends on current foreign policy goals, which may actualize the need to use media communications as a component of soft power.

Keywords: Central and Eastern Europe (CEE), mass media, propaganda.

© Терещук Віталій, 2023

Вступ. Зовнішня політика в СРСР в останні роки Другої світової війни та в повоєнний період характеризувалась, в першу чергу, закріпленням свого панування у звільнених радянськими військами країнах Центральної та Східної Європи, спровокувавши тим самим початок нової – Холодної – війни вже між колишніми союзниками. Західний світ, перш за все США, не маючи змоги здійснювати військово-втручання, основний акцент у своїй політиці зробило на веденні пропагандистської діяльності, спрямованої на населення СРСР та країни радянського блоку. Одним із найбільш ефективних інструментів ведення цієї пропаганди було радіомовлення, яке упродовж десятиріччя стало для громадян Радянського Союзу та країн ЦСЄ чи не єдиним джерелом альтернативної інформації про життя всередині своїх країн та за «залізною завісою». Постбіполярний період розвитку регіону, що в більшості країн характеризувався демократизацією суспільно-політичного життя, відзначався такими двома тенденціями у царині зовнішніх (стосовно регіону) медіакомунікацій. З одного боку, регіон переважно зник із фокусу уваги західних країн як об'єкт іномовлення, позаяк зникла потреба у протидії поширенню радянського впливу. З іншого боку, прихід в росії до влади путіна актуалізував реваншистську зовнішню політику країни, компонентами якої у медійно-пропагандистському вимірі стали збереження та посилення впливу росії на пострадянському просторі, а також «гібридна

війна», що має на меті просування наративів, які відповідають імперативам зовнішньої політики путінського режиму, та дестабілізацію західних ліберальних демократій. І країни регіону Центральної та Східної Європи знову стали об'єктами медійного впливу.

Теоретико-методологічна основа дослідження базується на науково-теоретичних та концептуальних положеннях українських та іноземних вчених. Дослідженнями ролі медійного фактору в розвитку міжнародної системи, встановленні порядку денного, зокрема, у зовнішньополітичній сфері, займалися такі зарубіжні дослідники, як Т. Айсенсе, Р. Аммон, Е. Гільбоа, М. Прайс, Д. Стрьомберг та інші; такі вітчизняні дослідники, як О. Ваганова, Г. Гридасова, С. Даниленко, О. Зернецька, Н. Карпчук, Є. Макаренко, Г. Почепцов, І. Філенко та інші.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні ролі мас-медіа у пропагандистському впливі на населення країн ЦСЄ. Для досягнення вказаної мети були поставлені такі завдання: специфіку медійного впливу на регіон ЦСЄ у період Холодної війни та постбіполярний період; окреслити перспективи збереження Центральної та Східної Європи у фокусі уваги іномовлення провідних акторів міжнародних відносин.

Методи дослідження. Основу методології наукового пошуку становлять загальнонаукові методи і спеціальні методи. До останніх входять метод case study, який дозволив вивчити прак-

тики медійного пропагандистського впливу на населення країн Центральної та Східної Європи в рамках двох систем міжнародних відносин, а саме біполярної та постбіполярної; метод аналізу документів, який довозив показати зародження ідеї «спільного інформаційного простору СНД». Як важливий методологічний ресурс під час дослідження був використаний концепт «м'якої сили».

Результати й обговорення.

Біполярний період

Стримування Радянського Союзу стало головним завданням американської політики після завершення Другої світової війни (Синкотта, n.d., с. 284), і медіакомунікації займали важливе місце у цій діяльності. Одними з головних інструментів пропагандистського впливу на СРСР і соціалістичний блок були американські «Голос Америки» (VOA), «Радіо Вільна Європа» (RFE) і «Радіо Свобода» (RL). Радіослужба «Голосу Америки» була заснована на початку 1942 року для проведення радіопропаганди проти нацистської Німеччини та її союзників. Після Другої світової війни служба була підпорядкована Державному департаменту США. 17 лютого 1947 року було розпочато радіомовлення на Радянський Союз, а 24 квітня 1949 року СРСР почав глушити програми «Голосу Америки». Згодом служба була включена як елемент зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів для боротьби з радянською пропагандою.

Дві інші радіослужби США, створені наприкінці 1940-х років Центральним розвідувальним управлінням США, були «Радіо Вільна Європа» та «Радіо Визволення». Передачі «Радіо Вільна Європа» були спрямовані на Східну Європу, передачі «Радіо Визволення» – на Радянський Союз. Як зазначив багаторічний посадовець Держдепартаменту США та Інформаційного агентства США Вілсон Дізард (Wilson Dizard), «рішення про створення двох цих радіостанцій почасти було зумовлене критикою прихильниками жорсткої лінії у Холодній війні у Вашингтоні «Голосу Америки» за недостатньо агресивні нападки на Радянський Союз. Хоча на той час «Голос Америки» вже відійшов від свого первісного мандата представлення «повного і справедливого» образу Сполучених Штатів і включав більш пряму критику радянської політики та дій, це вважалося

недостатнім. Тому «Радіо Вільна Європа» та «Радіо Визволення» розглядалися як сурогатні голови всередині радянського блоку, забезпечуючи слухачів тією інформацією, яку не надавали їм їхні власні уряди» (Dizard, 2004, с. 142).

Тривалий час щодо «Радіо Вільна Європа» та «Радіо Визволення» приховувалось їхнє фінансування Центральним розвідувальним управлінням США, а вони представлялись як приватна американська пропагандистська мережа. Найбільш відверто про причини цього висловився один із провідних американських фахівців у галузі пропаганди та PR Едвард Бернайз (Edward Bernays): по-перше, до приватної агенції в зарубіжній країні рівень довіри є вищим, аніж до державної пропагандистської установи; по-друге, приватна агенція має більшу гнучкість в обговоренні проблем, позаяк воно не зв'язане урядовими обмеженнями щодо того, що можна говорити, а що – ні; по-третє, до неї не може бути застосований політичний тиск, на відміну від організацій, які залежать від щорічних асигнувань, затверджуваних на законодавчому рівні (цит. за: Holt, 1958, с. 200). Таким чином, ці радіостанції розглядалися, на протигагу «Голосу Америки», як неофіційний інструмент американської зовнішньої політики.

У 1959 році «Радіо Визволення» змінює назву на «Радіо Свобода» (Radio Liberty), а в 1976 році обидві радіослужби об'єднуються в єдину радіостанцію «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода» (Radio Free Europe/Radio Liberty, RFE/RL).

Як показали дослідження, аудиторія американських «голосів» була досить значною – вони досягали до половини населення СРСР та 70–80 % населення Східної Європи (Nye, 2008, с. 98). Радянське керівництво протидіяло цьому за допомогою технічних засобів (т. зв. «глушіння»), які були на загал малоефективними; ситуацію намагались вирішити також методом контролю за приймачами – наприклад, в Радянському Союзі випускали радіоприймачі з обмеженим діапазоном частот (вилучались, вочевидь, саме ті частоти, на яких здійснювалось мовлення «ворожих голосів»).

Однак, як і в політичній сфері, соціалістичний блок країн ЦСЄ не був монолітним, і деякі країни дозволили безперешкодне західне мовлення на своїй території. Наприклад, Румунія

припинила глушіння «Радіо Свобода» у 1963 році через її рішення провести незалежну зовнішню політику. «Припинення глушіння було засобом, за допомогою якого румунські чиновники могли повідомити Заходу, що вона рухається до незалежності, більше не боїться зовнішніх ідей і заслуговує на допомогу» (Cold War Broadcasting Impact, с. 30).

Були також інші міжнародні мовники, які взяли участь у боротьбі за серця та уми аудиторії ЦСЄ, зокрема BBC World Service, Deutsche Welle тощо. Хоча вони стверджували, що вони лише інформують і не є пропагандистськими засобами, вони повністю усвідомлювали свою роль як противника СРСР і підтримуваних ним маріонеткових урядів у державах-сателітах. У цьому контексті специфічно виглядало іномовлення Франції у часи Холодної війни: попри те, що у жовтні 1960 року, у розпал Берлінської кризи, було відновлено мовлення російською мовою за участю російських емігрантів 1920-х років, однак воно мало досить «дипломатичний» характер, оскільки МЗС Франції не бажало втручатися у радіовійну між СРСР і Заходом, щоб не зашкодити франко-радянським відносинам (RFI, n.d.).

Безперечно, не слід приписувати падіння комуністичного режиму винятково дії ефективних пропагандистських технологій, які використовували Сполучені Штати та їх союзники. Вагому роль зіграв економічний фактор – контраст між рівнем життя західного населення (або хоча б його зовнішніми ознаками), обсягом та якістю товарів широкого вжитку в країнах «загниваючого» капіталізму та країнах «процвітаючого» соціалізму для громадян СРСР і країн соціалістичного табору був занадто разючим, плюс фактичний колапс неефективної економічної моделі планової економіки, який призвів до тотального дефіциту товарів (навіть першої необхідності), інфляції, зростання зовнішнього державного боргу. Також варто відмітити знецінення ідей марксизму-ленізму як серед пересічних громадян, так і серед політичної еліти, яка розглядала комуністичну (соціалістичну, робітничу тощо) партію лише як засіб потрапляння до влади. Неабияку роль відіграли і злочини комуністичних режимів, приховування ними істинного стану речей всередині своїх країн та закордоном і т. п.

речі, що, як наслідок, викликало у населення недовіру до будь-яких дій державного керівництва та інформації, яку воно надавало. І саме це, на нашу думку, було одним із головних факторів, що визначили ефективність антикомуністичної пропаганди – їй достатньо було нести альтернативну інформацію, підносячи її як правдиву (на протигагу комуністичній «брехні»). Як зазначав оглядач газети Washington Post Джим Хогланд (Jim Hoagland), «Голос Америки та інші джерела для розповсюдження пропаганди були важливими інструментами, які допомогли одержати перемогу в Холодній війні. Громадяни Радянського Союзу і країни Східної Європи ставали адресатами абсолютно зрозумілого послання: Ваш уряд бреше вам. Він бреше, говорячи про умови вашого життя, про самого себе і великою мірою про Захід» (цит. за: Brown, 2002).

Постбіполярний період

Після закінчення Холодної війни більшість орієнтованих на ЦСЄ послуг мовлення було згорнуто. Наприклад, у постбіполярний період Світової служба Бі-Бі-Сі закрила більшість своїх мовних служб, орієнтованих на ЦСЄ, а саме югославську (у 1991), болгарську, польську, словацьку, словенську та угорську (у 2005), хорватську та чеську (у 2006), румунська (2008 р.). У 2004–2005 роках «Голос Америки» припинив мовлення болгарською, чеською, естонською, угорською, латвійською, литовською, польською, румунською, словацькою та словенською мовами, яке тривало безперервно з 1940–1950-х років.

Натомість мережа «RFE/RL» зберегла і навіть розширила кількість своїх мовних служб. Таку практику, на наш погляд, варто аналізувати через призму задекларованої місії мережі – «пропагувати демократичні цінності та інститути, повідомляючи новини в країнах, де вільна преса заборонена урядом або не повністю утвердилася» (RFE/RL, 2022). Іншими словами, центрально- та східноєвропейський (особливо пострадянській) регіон розглядається Сполученими Штатами Америки як такий, де є наявна чи потенційна загроза свободі слова.

На окрему увагу в контексті нашого дослідження заслуговують медіакомунікаційні процеси на пострадянському просторі.

Після розпаду Радянського Союзу мала місце діяльність, яку можна розглядати як спробу від-

новити (зберегти) спільний медійний простір на пострадянських теренах. Так, 9 жовтня 1992 року в Бішкеку представниками низки країн-учасниць СНД, а саме Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану й Узбекистану була підписана Угода про створення Міждержавної телерадіокомпанії (МТРК). У преамбулі документа було зазначено прихильність держав-учасниць до універсальних принципів міжнародного обміну інформацією, переконання в необхідності більш ефективного задоволення зростаючої потреби народів Співдружності в знаннях один про одного та у взаєморозумінні між ними, прагнення до співпраці в теле- і радіо-ефірі заради спільних інтересів і на основі рівноправності та взаємної поваги (Agreement on the establishment of the Interstate Television and Radio Company, 1992).

У статуті МТРК, затвердженому 22 січня 1993 року, зазначено, що основною метою діяльності Компанії є більш повне і якісне задоволення потреб громадян держав-засновників у всебічній об'єктивній інформації про події та процеси, що відбуваються в державах-засновницях і на світовій арені, а також забезпечення засобами телебачення і радіомовлення їхніх культурних запитів. До видів діяльності МТРК віднесено, зокрема, виробництво і розповсюдження телевізійних і радіопрограм на територіях держав-засновниць; вихід у світовий інформаційний простір з урахуванням національних особливостей і специфіки інтересів держав-засновниць за суворого дотримання зобов'язань держав-учасниць за міжнародними договорами; сприяння участі у світовому інформаційному просторі національних державних телерадіоорганізацій держав-засновниць; виділення ефірного часу для офіційної інформації, наданої уповноваженими на те представниками держав-засновниць (Decision on issues of the Interstate Television and Radio Company, 1993).

Надалі, 24 грудня 1993 року була підписана Угода про міжнародно-правові гарантії безперешкодного і незалежного здійснення діяльності Міждержавної телерадіокомпанії «Мир». У преамбулі до цього документа вже з'явилося зазначення прагнення держав-учасниць до створення спільного інформаційного простору зацікавлених держав (Agreement on international

legal guarantees for the unhindered and independent implementation of the activities of the Interstate Television and Radio Company «Mir», 1993). Підписали угоду 10 країн: окрім 8 зазначених вище, це були Азербайджан і Грузія.

У рамках МТРК були створені телеканали «Мир», «Мир 24», «Мир Premium», радіостанція «Мир», інформаційно-аналітичний портал MIR24.TV. Ще одним напрямом співпраці у рамках МТРК стало утворення в березні 2008 року інформаційного пулу. Метою його створення було відновлення телевізійного обміну на пострадянському просторі. Учасниками пулу були 9 держав, у т.ч. Україна (телеканал «Інтер»), але у 2018 році інформація про участь у пулі України (а також Молдови) зникла із сайту МТРК.

На окрему увагу заслуговує ухвалення 18 жовтня 1996 року Радою глав урядів СНД Концепції формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав. Згідно з концепцією, головною метою робіт з формування інформаційного простору держав-учасниць СНД є забезпечення взаємодії національних інформаційних просторів держав Співдружності на взаємовигідній основі з урахуванням національних і спільних інтересів у справі розвитку співробітництва в погоджених сферах діяльності. Серед спільних інтересів країн СНД у концепції названі забезпечення інформаційної безпеки, розвиток освіти, науки, техніки і культури, забезпечення доступу до національних і міжнародних інформаційних ресурсів тощо (The concept of formation of the information space of the Commonwealth of Independent States, 1996).

Однак, попри таке формулювання, реальною метою формування інформаційного простору СНД було збереження домінування Росії на пострадянському просторі. Досить показово в цьому плані є публікація 2015 року професора Дипломатичної академії МЗС РФ, присвячена причинам неуспіху формування єдиного інформаційного простору СНД (див. Терещук, 2019, с. 228). До переліку цих причин автор відніс превалювання відцентрових тенденцій у країнах-учасницях Співдружності над доцентровими; наявність гострих протиріч між окремими державами-учасницями; протидія Заходу будь-яким інтеграційним процесам на теренах колишнього СРСР; посилення регіональних

центрів сили (Туреччини, Китаю, Індії, Іраку) та їхня інформаційна експансія в СНД; протекціоністські заходи, прийняті деякими державами СНД, спрямовані на створення і захист власного інформаційного простору, прагнення до проведення незалежної національної інформаційної політики, та ін. У статті автор відверто визнає, що «російська мова є системоутворюючим і інтегруючим фактором у вирішенні задачі створення єдиного інформаційного поля на просторі СНД», а «роль російської мови і російської культури в формуванні умонастроїв і інтеграційних переваг в інформаційному просторі СНД» є вирішальною. Цікаво, що при цьому автор апелює до досвіду «дружньої взаємодії і взаємопроникнення національних культур колишніх радянських республік», хоча у своєму аналізі повністю ігнорує взаємодії та впливи країн-учасниць СНД між собою. Крім того, на думку автора, мовлення такого відверто пропагандистського інструмента, як телеканал RT, могло б бути «конструктивним вирішенням питання інформаційного впливу на «недружніх партнерів» по СНД (на Україну, Молдавію) та інші колишні радянські республіки, в яких русофобія майже стала офіційною державною політикою (в Литві, Латвії, Естонії)». Фактично автор відверто визнає, що спроба створення єдиного інформаційного простору СНД мала слугувати збереженню й посиленню очолюваної Росією політичної та інформаційної єдності на теренах колишнього Радянського Союзу; що Росія намагається провадити політику обмеженого інформаційного суверенітету інших держав-учасниць СНД, у рамках якої будь-які їхні спроби здійснювати самостійну інформаційну політику, зокрема, орієнтовану на інтеграцію із Заходом, обмеження використання російської мови на користь національної, розглядаються як недружні і навіть ворожі.

Виходячи з тенденцій останніх років, досить важко говорити про сучасні й майбутні контури медійної системи на теренах СНД. І тут слід диференціювати власне російську транскордонну медійну систему, в основі якої лежить прагнення збереження й посилення контрольованого Росією інформаційного простору в кордонах колишнього СРСР, і практики останніх років щодо активного наповнення Росією через різні

медійні канали інформаційних просторів інших країн пропагандистською інформацією. Останнє, вочевидь, є більш пріоритетним для росії в сучасних умовах, оскільки, як показала ситуація з ребрендингом телеканалу Russia Today в RT, має місце усвідомлення, що рівень довіри до власне російських медіа за її межами є низьким, якщо не відсутнім, і тому акцент робиться на використанні медіаканалів, які експліцитно не ідентифікуються як російські. Такими в останнє десятиліття стали онлайнні платформи, зокрема, соціальні медіа.

Висновки та перспективи. Пропагандистський вплив на Радянський Союз і країни Центральної та Східної Європи в часи Холодної війни посіли важливе місце в зовнішній політиці Сполучених Штатів Америки та їхніх союзників. Медіакомунікації як інструмент пропагандистської боротьби «за серця та уми» на теренах ЦСЄ підпорядковувались логіці та імперативам ідеологічного протистояння між Заходом на чолі зі Сполученими Штатами Америки та соціалістичним табором на чолі з Радянським Союзом і мали на меті ослаблення радянського впливу в цих країнах. Обсяг охоплення, а також рівень зусиль з боку СРСР та підконтрольних йому урядів у країнах регіону свідчить, що західне (насамперед американське) іномовлення мало доволі високу ефективність. Те, що це мовлення мало саме пропагандистський характер, підтверджується згортанням значної частини мовних служб після завершення біполярного періоду.

Після розпаду Радянського Союзу росія намагалася провадити діяльність зі збереження свого впливу на пострадянському просторі, прикриваючись інтеграційними процесами в рамках СНД. У сфері медіакомунікацій активно просувався концепт «єдиного інформаційного простору СНД», який мав би зберегти домінування росії та російської мови в медіасфері пострадянських країн. Однак, очевидний неуспіх СНД як інтеграційного драйвера підштовхнув рф до більш широкого застосування власних інструментів «м'якої сили» та, згодом, «жорсткої сили».

На нашу думку, можливість збереження росією медійного впливу в кордонах СНД є малоперспективною, оскільки вплив російської культури в пострадянських країнах Центральної Азії та Кавказу, а також Молдові неухильно

зменшується, і вони будуть переорієнтовуватися (у т.ч. і в медійному плані) на більш культурно близьких сусідів – приміром, Молдова на Румунію, Азербайджан на Туреччину тощо. Як наслідок, навіть при збереженні формальних ознак співпраці в медійній галузі говорити про реальне існування керованого Росією єдиного пострадянського простору вже не буде підстав. Щодо двох країн, в яких вплив російської культури та медійної продукції мав довгу історію та глибоке підґрунтя – Україна та Білорусь, то у випадку України, вочевидь, в умовах повномасштабного вторгнення росії та проактивної політики із заборони поширення російського і російськомовного продукту при спричиненому вибухоподібним зростанням патріотичних настроїв серед українського населення можна очікувати доволі швидке згорання інтересу до російської інформаційної, зокрема, медійної продукції. При цьому слід розуміти, що повного зникнення його все ж не відбудеться, але, в середньостроковій перспективі (зміна поколінь) цей продукт напевне стане маргінальним (однак, вважаємо, досягнення цього потребуватиме збереження наявних обмежень на російський медіапродукт навіть після завершення війни).

Щодо Білорусі, то за наявних тенденцій можна впевнено очікувати завершення процесу русифікації медіапростору держави. При цьому, як зазначають деякі дослідники, «Протиріччя між мовною русифікацією та паралельною «політичною білорусифікацією» суспільної свідомості в Білорусі призводить до парадоксального факту: російськомовні білоруси тримають дистанцію щодо Росії та орієнтуються на Захід. Цей факт якщо не спростовує повністю, то принаймні применшує значення мовної русифікації в контексті білоруського національного розвитку» (Bekus, 2010, с. 155). Однак зростаюча політична й економічна залежність Білорусі від росії має очевидною перспективою поглинання країни східним сусідом, з відповідними наслідками і для медійної сфери.

Також є підстави вважати, що російська військова агресія проти України дала певний поштовх керівництву інших пострадянських країн для більш тверезого перегляду ролі російського медіапродукту як компоненту «м'якої сили» рф і її «гібридного» впливу на населення країн по-

страдянського простору, та, відповідно, до посилення уваги до захисту національних інформаційних просторів.

Щодо перспектив збереження Центральної та Східної Європи у фокусі уваги американського іномовлення, то це головним чином залежить від ситуації в окремих країнах регіону: політична турбулентність у посткомуністичних країнах, підважування норм та принципів демократичного урядування у деяких країнах ЦЄС залишає актуальною місію RFE/RL. Крім того, залежно від поточних зовнішньополітичних цілей, регіон чи окремі його складники (країни) також можуть бути об'єктом медійного впливу з боку західних (і не лише західних) акторів міжнародних відносин у рамках реалізації ними своєї «м'якої сили».

Перспективи подальших пошуків вбачаються у вивченні специфіки пропагандистських медіакомунікацій, реалізовуваних росією на пострадянському просторі – у змістовому (контент масових комунікацій), інституційному (використання російських та національних медіа пострадянських країн) та соціальному (цільові аудиторії) вимірах.

Список використаної літератури

1. Історія Сполучених Штатів: Нарис / Гол. ред. Г. Синкотта. Інформаційне агентство Сполучених Штатів. 406 с.
2. Терещук В. І. Концепт «єдиного інформаційного простору СНД» як інструмент забезпечення медійного домінування РФ на пострадянському просторі. Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : збірник наукових праць за матеріалами III міжнародної науково-практичної конференції (14 червня 2019 р., м. Острогор). Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2019. С. 226–230.
3. Agreement on international legal guarantees for the unhindered and independent implementation of the activities of the Interstate Television and Radio Company "Mir" (December 24, 1993). URL: <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/282#text> (дата звернення: 14.12.2023)
4. Agreement on the establishment of the Interstate Television and Radio Company, October 9, 1992. <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/155#text> (дата звернення: 14.12.2023)
5. Bekus N. Struggle over identity: the official and the alternative Belarusianness. Budapest : Central European University Press, 2010. 306 p.
6. Brown J. The Purposes and Cross-Purposes of American Public Diplomacy // American Diplomacy. August 2002. URL: <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2002/08/the-purposes-and-cross-purposes-of-american-public-diplomacy/> (дата звернення: 14.12.2023)

7. Cold War Broadcasting Impact. Report on a Conference organized by the Hoover Institution and the Cold War International History Project of the Woodrow Wilson International Center for Scholars at Stanford University, October 13-16, 2004. URL: https://www.hoover.org/sites/default/files/uploads/inline/docs/broadcast_conf_rpt.pdf (дата звернення: 14.12.2023)
8. Decision on issues of the Interstate Television and Radio Company, January 22, 1993. URL: <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/181#text> (дата звернення: 14.12.2023)
9. Dizard W. P. *Inventing Public Diplomacy: The Story of the U.S. Information Agency*. London: Lynne Rienner Publishers, 2004. 253 p.
10. Holt R. T. *Radio Free Europe*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1958. 249 p.
11. Nye J. S. Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. P. 94–109. DOI: 10.1177/0002716207311699
12. Price M. The Transformation of International Broadcasting. *Cardozo Arts and Entertainment Law Journal*. 2003. Vol. 21, Issue 51. P. 51–85.
13. RFE/RL. Mission Statement (October 2022). <https://pressroom.rferl.org/mission-statement-principles-of-ethical-journalism>
14. RFI (anciennement : Le Poste colonial, Paris Ondes Courtes, Paris Mondial, Radio France Internationale) // Histoire(s) radiophonique(s) by Peuleux. URL: <http://radios.peuleux.eu/radios/r/rfi.html> (дата звернення: 14.12.2023)
15. The concept of formation of the information space of the Commonwealth of Independent States (October 18, 1996). URL: <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/643#text> (дата звернення: 14.12.2023)
5. Cincotta, Howard (Ed.) (n.d.). *Istoriia Spoluchenykh Shtativ: Narys [An Outline of American History]*. Informatsiine ahentstvo Spoluchenykh Shtativ.
6. Cold War Broadcasting Impact. Report on a Conference organized by the Hoover Institution and the Cold War International History Project of the Woodrow Wilson International Center for Scholars at Stanford University, October 13-16, 2004. Available at: https://www.hoover.org/sites/default/files/uploads/inline/docs/broadcast_conf_rpt.pdf (accessed 14.12.2023).
7. Decision on issues of the Interstate Television and Radio Company, January 22, 1993. <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/181#text> (accessed 14.12.2023).
8. Dizard, W. P. (2004). *Inventing Public Diplomacy: The Story of the U.S. Information Agency*. Lynne Rienner Publishers.
9. Holt, R. T. (1958). *Radio Free Europe*. University of Minnesota Press.
10. Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 94–109. <https://doi.org/10.1177/0002716207311699>
11. Price, M. (2003). The Transformation of International Broadcasting. *Cardozo Arts and Entertainment Law Journal*, 21(51), 51–85.
12. RFE/RL (October 2022). Mission Statement. <https://pressroom.rferl.org/mission-statement-principles-of-ethical-journalism>
13. RFI (anciennement : Le Poste colonial, Paris Ondes Courtes, Paris Mondial, Radio France Internationale). *Histoire(s) radiophonique(s) by Peuleux*. Available at: <http://radios.peuleux.eu/radios/r/rfi.html> (accessed 14.12.2023).
14. Tereshchuk, V.I. (2019). Kontsept «yedynohoinformatsiinoho prostoru SND» yak instrument zabezpechennia mediinoho dominuvannia RF na postradianskomu prostori [The concept of the “unified information space of the CIS” as a tool for ensuring the media dominance of the Russian Federation in the post-Soviet space]. In *Osvita i nauka u sferi natsionalnoi bezpeky: problemy ta priorityety rozvytku : zbirnyk naukovykh prats za materialamy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (14 chervnia 2019 r., m. Ostroh)* (pp. 226–230). Vydavnychyi dim «ArtEk» Ltd.
15. The concept of formation of the information space of the Commonwealth of Independent States (October 18, 1996). Available at: <https://cis.minsk.by/reestr2/doc/643#text> (accessed 14.12.2023).

References

Надіслано до редакції 21.12.2023 р.